

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В РАДЯНСЬКІ ЧАСИ

Через дослідження історії розвитку наукової думки, закономірностей її становлення й функціонування можемо побачити шлях, яким вона йшла до сучасного розуміння предмета науки, методологію наукового пошуку, що мають вагомe значення для подальших наукових досліджень. Аналіз нормативно-правових актів дасть змогу зрозуміти етапи державного регулювання сфери космічної діяльності, починаючи з часів її зародження до сучасного періоду. Із самого початку робіт над створенням ракетноносіїв військового та цивільного призначення використовувалися ресурси Української РСР, підприємства якої робили вагомий внесок в успіхи радянської космічної діяльності. Після розпаду СРСР Україна отримала в спадок разом із наявною матеріально-технічною, науковою базою й недоліки радянського адміністративно-командного планування космічної діяльності. Це впливало й на перші космічні програми, які мали здебільшого формальний характер, ще й державна монополія на здійснення космічної діяльності. Мова про сучасний період розвитку космічної діяльності в Україні піде в наступних дослідженнях. У статті робляться висновки, що повний життєвий макроцикл космічної діяльності охоплює всю її історію від створення (зародження), розвитку й до сучасного стану; космічна діяльність складається з безлічі взаємопов'язаних парадигмальних аспектів: наукових, історичних, політичних, економічних, правових, науково-технічних і технологічних, екологічних тощо; радянський період національної космічної діяльності характеризується відсутністю як законодавчо-правового регулювання такої діяльності, так і спеціалізованого урядового органу управління космічною галуззю. Правове регулювання космічної діяльності в цей період здійснюється за допомогою видання підзаконних нормативно-правових актів; суб'єктами регулювання космічною діяльністю були Рада Міністрів, Міністерство загального машинобудування, Міністерство оборонної промисловості й Міністерство оборони СРСР.

Ключові слова: історія розвитку, космічна діяльність, космос, Радянський Союз, Українська Радянська Соціалістична Республіка, державно-правове регулювання.

Through the study of the history of the development of scientific thought, the laws of its formation and functioning allows us to see the way in which she went to the modern understanding of the subject of science, the methodology of scientific search, which are important for further scientific research. And the analysis of normative-legal acts will allow to understand the stages of state regulation of the sphere of space activity, from the time of its origin to the modern period. From the very beginning of work on the creation of military and civilian missiles, resources were used by the Ukrainian SSR, whose enterprises made a significant contribution to the success of Soviet space activity. After the collapse of the USSR, Ukraine inherited, along with the existing logistical, scientific base and shortcomings of the Soviet space command and command planning. This also affected the first Space Programs, which were mostly formal in nature and also a state monopoly on space activities. The present period of development of space activity in Ukraine will be covered in our next research. The article concludes that: a complete life macrocycle of space activity spans its entire history - from creation (birth), development and up to the present state; space activities consist of many interrelated paradigmatic aspects: scientific, historical, political, economic, legal, scientific, technological

and technological, environmental, etc. ; The Soviet period of national space activity is characterized by the absence of legislative regulation of such activity and by a specialized governmental body for managing the space industry. The legal regulation of space activities during this period is carried out by issuing by-laws; the subjects of regulation of space activities were: the Council of Ministers, the Ministry of General Mechanical Engineering, the Ministry of Defense Industry and the Ministry of Defense of the USSR.

Key words: *history of development, space activity, space, Soviet Union, Ukrainian Soviet Socialist Republic, state regulation.*

Вступ. Отримання науково обґрунтованих знань про правове явище відповідно до сутнісних ознак суспільства, держави й концепцій щодо їх співвідношення потребує дослідження закономірностей його існування в історичній парадигмі [1, с. 112] через співвідношення історичного та логічного компонентів. Історія являє собою ту саму теорію з тією лише різницею, що вона розкриває предмет науки не в її сучасному стані, а в динаміці, в історичному розвитку, у хронологічній послідовності – від стадії становлення досліджуваного до його сучасного стану. Крім того, будь-яка окрема наука незалежно від того, чи входить вона у сферу технічних, математичних, природничих або соціальних наук, має досить тривалу історію свого розвитку. Історія науки так само потребує ґрунтовного вивчення, як і її предмет. Знання історії розвитку наукової думки, закономірностей її становлення й функціонування дає змогу побачити шлях, яким йшла наукова думка до сучасного розуміння предмета науки, методологію наукового пошуку, що мають вагомe значення для подальших наукових досліджень [2].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних історичних подій і нормативно-правових актів часів входження українських земель до складу СРСР щодо космічної діяльності.

Результати дослідження. Не претендуючи на повне висвітлення подій тих років, але використовуючи наявні відкриті джерела та різні думки щодо історичних подій, коротко розберемо перші кроки становлення й розвитку сфери космічної діяльності та передумови для становлення космічної доктрини України. Необхідно нагадати, що Україна входила до складу колишнього Радянського Союзу, тому зрозуміло, що виокремити історію розвитку космічної діяльності Української СРСР без аналізу історії космонавтики ССРСР не можливо. Тому ми вважаємо, що аналіз необхідно робити з урахуванням зазначених обставин. Отже, для дослідження початком космічної діяльності в Україні ми будемо вважати рік входження Українських земель до складу СРСР та утворення УРСР – 10.03.2019.

Щоб досягти бажаного результату у сфері космічної діяльності й перейти від теорії до практичних результатів, необхідне стратегічне планування. Першим, хто на початку розвитку сфери космічної діяльності чітко визначив напрями стратегічного освоєння космічного простору, був Костянтин Ціолковський. Він запропонував спочатку запускати супутники, космічну станцію навколо Землі, потім використовувати створені технології для освоєння Місяця і планет [3]. І хоча народногосподарська діяльність СРСР із самого початку свого існування мала плановий характер, але, щоб у державній політиці країни з'явилася стратегія розвитку будь-якої галузі, а потім цей розвиток спланували та включили в нормативно-правові акти, необхідно мати чітке розуміння, що це дасть країні, і визнати її пріоритетною.

На той час мало хто з керівництва СРСР розумів, що таке космос і яку користь може дати можливість його дослідити й освоїти. У керівництві радянської держави кінця 1920-х рр. стояли люди з надзвичайно низьким загальним технічним рівнем, тому винахідники могли демонструвати, що завгодно, навряд чи хто-небудь міг зрозуміти, що це двигун майбутньої ракети.

Головними факторами, що впливали на те, буде ідея реалізована чи ні, були:

– суб'єктивний (людський фактор), тобто особистість того, хто просував ідею, його наполегливість і знання психології людей, які можуть вирішити питання. Наприклад, ще до створення державних органів і державного фінансування космічної діяльності, у 1921 р., уперше були виділені державні кошти, на які здійснено дослідження у сфері ракетобудування. Це стосується фінансування лабораторії Тихомирова [4, с. 77] і групи з вивчення реактивних двигунів під керівництвом Фрідріха Цандера, хоча договір на фінансування групи Цандера був підписаний через десять років у 1931 р., де замовником з боку держави виступив Всесоюзний Комітет з оборонно-винахідництва [5, с. 124]. Тобто зазначені договори можна назвати першою спробою державно-приватного партнерства в космічній сфері, адже договір був укладений між державним органом – Всесоюзним комітетом з оборонного винахідництва, і фізичною особою – Ф. Цандером;

– об’єктивний, тобто проект повинен був мати стосунок до покращення обороноздатності радянської країни, адже СРСР передував у стані війни, тільки закінчилася Перша світова війна (1914–1918 рр.) і вже не за горами була Друга світова війна (1939–1945 рр.). Тому тільки те, що стосувалося оборони країни, визнавалося стратегічним напрямом розвитку, а тим більше все, що стосувалося винахідництва у сфері оборони. Для вирішення зазначених питань був створений Всесоюзний комітет з оборонного винахідництва, обов’язком якого й було сприяння та розвиток винахідництва в оборонній сфері, який мав свої осередки на республіканському й місцевому рівнях.

Постановою революційної військової наради Українського військового округу та Центральної ради Всеукраїнського товариства винахідників у 1928 р. прийнято Положення про роботу оборонного сектору Всесоюзного товариства винахідників. Аналізований структурний підрозділ регулярно проводив наради голів товариств винахідників оборонних підприємств. Основними документами були протоколи зборів, відомості, плани, звіти про раціоналізаторську роботу, облік винаходів у сфері оборони, фінансові звіти [6]. Також Всеукраїнська рада й осередки товариства винахідників уклали договори з адміністраціями підприємств оборонних підприємств на виконання державного замовлення. Проаналізувавши зазначені документи, можемо зробити висновки: експериментальна діяльність є витратною, не мала конкретних строків, обліку не піддавалася, тому не могла плануватися. На початку діяльність відомих конструкторів нагадувала роботу в гуртках за інтересами, лише згодом вона почала розглядатися як науково-дослідна діяльність. Тому науково-дослідну діяльність перших лабораторій і дослідно-виробничих підприємств не включали в плани ні в першу (1928/29–1932/33 рр.), ні в другу (1933–1937 рр.), ні в третю (1938–1942 рр.) п’ятирічки.

Конструкторсько-винахідницькі організації (у більшості випадків працювали на громадських засадах із власної ініціативи) відіграли компенсаторну роль в умовах відсутності державних структур для регулювання нових галузей знання. Але почалися репресії й Друга світова війна, і це відкинуло на багато років СРСР у такій галузі, як ракетобудування, і, зрозуміло, у фундаментальних космічних дослідженнях.

Першими нормативно-правовими актами, які більшість дослідників того часу вважають документами, що започаткували розвиток ракетно-космічної галузі, прийняті після Другої світової війни й були таємними постановами Радянського Уряду: перша – «Питання реактивного озброєння» від 13 травня 1946 року № 1017-419сс [7], друга – «Про подальший розвиток робіт із дослідження верхніх шарів атмосфери» від 30 грудня 1949 року № 5891-2209сс [7]. Крім того, системний підхід зобов’язував створення координувального органу, який би ламав відомчі обмеження й забезпечував погляд «зверху» на проблему. Таким координувальним органом була Рада головних конструкторів, яку створили з ініціативи та під керівництвом С. Корольова. Рада головних конструкторів – це унікальний в історії радянської державності орган, він ніколи й ніким не затверджувався, проте з його думкою рахувалися й ЦК КПРС, і РМ СРСР [4, с. 198]. Вона створювалася з єдиною метою – для координації новостворених науково-дослідних установ по всій країні. І це дало результати. Науково-дослідну діяльність у сфері космічної діяльності включили до плану роботи Академії наук СРСР і в шосту всесоюзну п’ятирічку розвитку народного господарства. Зі зміною в психології керівництва країни щодо стратегічних підходів до вирішення важливих завдань науки й техніки з’явилася можливість реального освоєння космосу.

Смерть Сталіна й прихід до влади М. Хрущова ознаменували перехід до нового етапу космічних досліджень. Цей період характеризується постановкою та реалізацією конкретних цілей із використанням науково-технічного й технологічного потенціалу сфери космічної діяльності у вигляді галузевих і національних планів лідерства та панування в космосі, створення біполярного світового суспільства, конкуренції двох держав США – Радянський Союз. Але стосовно зміни напрямів розвитку сфери космічної діяльності не йшлося. Курс, узятий Радянським Союзом ще за часів перших п’ятирічок, залишався незмінний – «догоним и перегоним». Зазначений курс зберігався до кінця періоду «холодної війни».

У другій половині 70-х рр. XX століття космічна діяльність з освоєння небесних тіл у Радянському Союзі проводиться вже не так інтенсивно, як раніше. У зв’язку з прагненням Уряду СРСР відновити й активізувати діяльність із дослідження планет Сонячної системи і їх супутників 1 серпня 1983 року Комісією Президії Ради Міністрів СРСР з військово-промислових питань приймається рішення «Про створення автоматичних космічних апаратів для дослідження планет Сонячної системи, Місяця і космічного простору» № 274 [8]. Необхідно відзначити, що в радянський період управління космічною галуззю здійснювалося Радою Міністрів СРСР, Мі-

ністерством загальної промисловості, Міністерством оборонної промисловості й Міністерством оборони СРСР. У цей історичний період спеціалізованого державного органу з управління космічною діяльністю не створюється.

Отже, нормативно-правові акти того часу не нагадували програмні документи, тому казати, що СРСР досяг відомих результатів завдяки виконанню Космічної програми, не можна. Скоріше досягнення в зазначеній сфері були «вопреки». Організаційний складник був безсистемним, адже керівництво країни не розуміло, до якої галузі зарахувати космічну діяльність, усе було під грифом «таємно», учені були то героями, то ворогами. Позитивна реакція від суспільства щодо розвитку космічної діяльності була отримана вже після запуску в Космос першої людини. Про міжнародне співробітництво також не йшлося в ті часи. Галузь розвивалася паралельно в СРСР і в інших країнах, навіть усередині країни між науково-дослідними установами не завжди існувала співпраця. Крім того, проблема розмежування й оптимізації планування наукових досліджень у сфері космічної діяльності не вирішувалася.

Із самого початку робіт над створенням ракетноносіїв військового та цивільного призначення використовувалися ресурси Української РСР, підприємства якої робили вагомий внесок в успіхи радянської космічної діяльності. Так, українські підприємства й організації «Комунар», «Арсенал», «Моноліт», Євпаторійський космічний центр брали участь у підготовці запуску першого штучного супутника Землі, виведеного на орбіту 4 жовтня 1957 року. З початку 1960-х рр. підприємства України почали розроблення й виробництво систем керування, бортової автоматики й інших систем і приладів для космічних об'єктів і комплексів [9]. Найбільш активно це здійснювалося на підприємствах м. Дніпропетровська (Дніпро), де було створене особливе Конструкторське бюро № 586 (Конструкторське бюро «Південне») та паралельно з ним почав функціонувати промисловий виробник космічної техніки «Південний машинобудівний завод» № 586. Це увінчалось першим успіхом, коли розроблена й побудована ними ракета 8К63 (Р-12) на висококипячих компонентах палива з першого разу здійснила успішний політ, що дало можливість налагодити серійне виробництво відносно дешевих бойових стратегічних ракет і ракетноносіїв для запуску штучних супутників. Так, на основі названої ракети створено ракету-носій легкого класу з назвою «Космос». Вона виводила космічні апарати масою до 450 кілограмів на орбіту до 200 кілометрів [9].

Після розпаду СРСР Україна отримала в спадок разом із наявною матеріально-технічною, науковою базою й недоліки радянського адміністративно-командного планування космічної діяльності. Це впливало й на перші космічні програми, які мали здебільшого формальний характер, ще й державна монополія на здійснення космічної діяльності. Мова про сучасний період розвитку космічної діяльності в Україні піде в наступних дослідженнях.

Висновки. Отже, аналіз історико-правової природи космічної діяльності дає змогу дійти таких висновків: повний життєвий макроцикл космічної діяльності охоплює всю її історію – від створення (зародження), розвитку й до сучасного стану; космічна діяльність складається з безлічі взаємопов'язаних парадигмальних аспектів: наукових, історичних, політичних, економічних, правових, науково-технічних і технологічних, екологічних тощо; радянський період національної космічної діяльності характеризується відсутністю як законодавчо-правового регулювання такої діяльності, так і спеціалізованого урядового органу управління космічною галуззю. Правове регулювання космічної діяльності в цей період здійснюється за допомогою видання підзаконних нормативно-правових актів; суб'єктами регулювання космічною діяльністю були Рада Міністрів, Міністерство загального машинобудування, Міністерство оборонної промисловості й Міністерство оборони СРСР.

Список використаних джерел:

1. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
2. Сырых В.М. Логические основания общей теории права : в 2 т. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Юридический Дом «Юстицинформ», 2001. Т. 1. 528 с. URL: http://www.telecomlaw.ru/young_res/logical_basics.pdf.
3. Циолковский К.Э. Промышленное освоение космоса. Москва : Машиностроение, 1989. URL: <https://ruslit.traumlibrary.net/book/ciolkovskiy-osvoeniekosmosa/ciolkovskiy-osvoeniekosmosa.html#work012>.
4. Чернишова О.Н. Становление отечественной космонавтики в 20-е – 50-е годы : дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02 «Отечественная история». Москва, 2002. URL: <https://www.dissercat.com/content/stanovlenie-otechestvennoi-kosmonavтики-1920-e-1950-e-gody>.

5. Голованов Я.К. Королев: факты и мифы. Москва : Наука, 1994.

6. Анотований реєстр описів. Том 2. Частина 1 : Фонди періоду після 1918 року. URL: http://dako.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/ANOTOVANYI_REESTR_TOM-2_CHASTYNA-1.pdf.

7. Первое ракетное соединение вооруженных сил страны. Военно-исторический очерк / под ред. Г.Н. Малиновского. Москва : ЦИПК, 1996. С. 182–209.

8. Малков С.П. История правового регулирования космической деятельности по исследованию и освоению небесных тел в России : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Санкт-Петербург, 2005. URL: <https://www.dissercat.com/content/istoriya-pravovogo-regulirovaniya-kosmicheskoi-deyatelnosti-po-issledovaniyu-i-osvoeniyu-neb>.

9. Дослідження космосу в Україні. Винаходи та інновації. Винахідники України. Логос України. URL: <http://www.logos.biz.ua/proj/vynahid/online/34.php>.

УДК 343.5

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.5>

ЯКОВЛЄВ П.О.

ПРОБЛЕМАТИКА ТЛУМАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ» В СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

У статті висвітлено проблематику тлумачення категорії «інформаційна безпека держави» у сучасній юридичній доктрині. Відзначено, що поняття інформаційної безпеки держави стало одним із найбільш уживаних як на рівні чинного законодавства, так і на рівні наукової полеміки. На основі аналізу положень національне законодавство України акцентовано увагу на тому, що воно містить зазначену категорію, проте її зміст викладено недосконало. Зазначена обставина може мати певні негативні наслідки для правозастосовної практики, адже процес забезпечення інформаційної безпеки системою уповноважених державних органів складається з широкого комплексу адміністративних дій і рішень, здійснення яких пов'язане з потенційною можливістю обмеження прав і свобод громадян України

Запропоновано авторський перелік чинників, які зумовлюють складнощі розуміння категорії «інформаційна безпека держави». Зокрема, це різноманітність контексту, у якому тлумачиться категорія «інформаційна безпека», неоднозначність кількості складових частин структури інформаційної безпеки як явища, недостатнє врахування того, що забезпечення інформаційної безпеки є самостійним напрямом державного управління, а також особливості міжнародно-правового визначення відповідної категорії. Очевидно, що наведений перелік чинників не є вичерпним і може бути продовжений. Проаналізуємо вказані чинники більш детально. Обґрунтовано, що юридичний вимір тлумачення змісту категорії «інформаційна безпека держави» має базуватися на усвідомленні того, що забезпечення інформаційної безпеки є самостійним напрямом державної політики, системою владно-управлінських дій і рішень, які реалізуються за участі громадянського суспільства та спрямовані на всебічне забезпечення і захист публічних інтересів держави та приватних інтересів громадян як учасників інформаційних процесів.

Зазначено, що перспективним напрямом наукових досліджень є вироблення узагальнюючого поняття «інформаційна безпека держави», яке б відображало безперервний процес функціонування уповноважених державних органів у взаємодії з інститутами громадянського суспільства, що спрямований на попередження за-